

آثار اعتقاد به معاد در حیات طیبیه از منظر اسلام

سیده اعظم طباطبائی^۱

چکیده

اعتقاد به معاد از اساسی‌ترین آموزه‌های دین اسلام به شمار رفته و تأثیرات گسترده‌ای بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی داشته است. این اعتقاد، نگرش انسان به دنیا و آخرت را تغییر داده و موجب تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری، تقوا و اخلاص در اعمال شده است. همچنین، پیوند میان ایمان به معاد و تحقق حیات طیبیه، باعث شکل‌گیری رفتارهایی بر اساس عدالت، محبت و خدمت به دیگران گردیده است. از منظر آیات قرآن و روایات اسلامی، ایمان به معاد زمینه‌ساز آرامش روانی، کاهش تعلقات دنیوی و افزایش معنویت در زندگی انسان بوده است. هدف این پژوهش، تبیین آثار اعتقاد به معاد در شکل‌گیری حیات طیبیه و ارائه راهکارهایی برای تعمیق این باور در جامعه اسلامی بوده است. نتایج این بررسی نشان داده است که اعتقاد به معاد به‌عنوان محرکی در جهت رشد اخلاقی و معنوی افراد عمل کرده و بستر مناسبی برای ایجاد جامعه‌ای سالم و متعالی فراهم نموده است. و روشی که برای نوشتن این مقاله استفاده شده است روش کتابخانه‌ای است.

کلیدواژه: اسلام، اعتقاد، حیات طیبیه، معاد.

1. لیسانس روانشناسی، سطح دو، حوزه علمیه حضرت رقیه سلام الله علیها، رامهرمز

انسان به عنوان برترین مخلوق خداوند برای رسیدن به سعادت و کمال واقعی در حرکت است و برای دستیابی به این منظور نیازمند حیاتی پاکیزه و خالی از هر گونه آلودگی است. حیاتی که خداوند در قرآن آن را حیات طیبه نامیده است.^۲ و آیات و روایات ابعاد مختلف، ویژگی ها و عوامل رسیدن به آن را بیان کرده اند و شناخت آنها زمینه ساز دستیابی به حیات طیبه است. اعتقاد به معاد تأثیر بسیار عمیق و گسترده ای در زندگی انسان به ویژه در رسیدن به حیات طیبه دارد. انسان اگر غرق در سرگرمی های دنیا و غافل از معاد شود، از زندگی پاک اخروی و بهره مندی از بهترین پاداش های خداوند محروم می شود. از این رو تحقیق حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤال است که از دیدگاه اسلام آثار اعتقادی معاد در رسیدن به حیات طیبه چیست.

اهمیت بررسی آثار اعتقاد به معاد در حیات طیبه از آن جهت است که این باور می تواند به عنوان عاملی مؤثر در ارتقای اخلاق، تقویت مسئولیت پذیری، ایجاد حس امید و انگیزه برای دستیابی به کمالات انسانی و اجتماعی عمل کند. در دنیای معاصر که بسیاری از افراد به علت پیچیدگی های زندگی روزمره و فشارهای اجتماعی ممکن است از اصول اخلاقی و دینی غفلت کنند، توجه به اثرات اعتقاد به معاد می تواند به عنوان راهکاری مؤثر برای بازگشت به ارزش های معنوی و اخلاقی اسلام مطرح شود.

مقالاتی که محور این موضوع کار شده است عبارتند از ک (تأثیر ایمان به معاد بر تربیت اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبایی، نویسنده؛ سیده زهرا میری ایوری) و (تأثیرات معاد باوری در حیات دنیوی انسان از منظر نهج البلاغه، نویسنده؛ ناصر رفیعی محمدی) و بهینه سازی رفتاری اقتصادی افراد با توجه به اخلاق متأثر از اعتقاد به معاد، نویسندگان؛ محمد رضا حیدری و دیگران).

آثار اعتقاد به معاد در حیات طیبه از منظر اسلام چگونه است؟

اعتقاد به معاد در حیات طیبه از منظر اسلام موجب تقویت تقوا، مسئولیت‌پذیری، اخلاص در اعمال، آرامش روانی، کاهش وابستگی‌های مادی و رشد معنوی فرد و جامعه شده و بستر ایجاد جامعه‌ای عادلانه و اخلاق‌محور را فراهم کرده است.

1. مفهوم شناسی

1-1 معاد

معاد واژه‌ای عربی به معنی رجوع و بازگشت^۳ است «بازگشتن به چیزی بعد از انصراف از آن که این انصراف یا دور شدن از ذات چیزی است یا انصراف از سخن و یا قصد و عزیمت»^۴ خداوند این کلمه را فقط یک بار در قرآن به کار برده است. منظور از معاد «بازگشت انسان بعد از مرگ به حیات، برای رسیدگی به حساب اعمال خود» می‌باشد.^۵

1-2 اعتقاد

3. طریحی، مجمع البحرین، ج 3، ص 110.

4. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ فی غریب القرآن، ص 593.

5. سجادی، فرهنگ علوم عقلی، ج 4، ص 261.

واژه‌ی «اعتقاد» از ریشه «عقد»^۶ به معنای «حکم قطعی (جازم) ذهنی که تشکیک‌پذیر است، اعتقاد به این معنا در مقابل علم قرار دارد و یا به حکم ذهنی قطعی (جازم) و یا راجح گفته می‌شود که شامل علم و ظن می‌شود، اما شامل موارد تشکیک‌پذیر نیست»^۷.

1-3 حیات طیبه

واژه حیات در مقابل موت، به معنای زندگی و زنده بودن است. و آن را نیروی رشد و حرکت و احساس آمده است.^۸ حیات در نظر قرآن کریم اعم از حیات نباتی، حیوانی و انسانی است. حیات مقابل مرگ و از آثار آن تحرک و تجسس میباشد.^۹ و عبارت از خصوصیتی در موجود که مبدا و منشا ادراک و فعل باشد^{۱۰} و طیب به معنای «دلچسبی، طبخ پسندی و منظور از «طاب الشیء طیباً» یعنی دلچسب و طبخ پسند شد»^{۱۱} حیات طیبه به معنی «رزق و روزی حلال، زندگی شرافتمندانه همراه با قناعت و خشنودی، بهشت پرطراوت و زیبا و زندگی خو در آنجا و زندگی خوشبختانه در بهشت برزخی تفسیر کرده اند»^{۱۲}.

واژه حیات طیبه فقط یک بار در قرآن به کار رفته است که میفرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً؛ هر کس - از مرد یا زن - کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای، حیاتِ [حقیقی] بخشیم»^{۱۳}

6. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ص 421.

7. تهانوی، محمدعلی بن علی، کشاف اصطلاحات الفنون، ج 1، ص 230.

8. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص 269.

9. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج 7، ص 376.

10. قرشی، سید علی اکبر، قاموس القرآن، ج 5، ص 213.

11. همان، ص 15.

12. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج 7، ص 734.

13. نحل، آیه 97

2. جایگاه معاد در قرآن

در جای جای قرآن مجید بعد از موضوع ایمان به خدا، ایمان به جهان دیگر آمده و تقریباً در 30 آیه این دو موضوع را قرین هم قرار داده و یؤمنون بالله و اليوم الآخر یا تعبیری شبیه آن فرموده است و در بیش از صد آیه اشاره به اليوم الآخر یا الآخر فرموده است.^{۱۴}

در راه ارائه همین مسأله و بیان همین اندیشه ها و اعتقادات بود که پیامبر اسلام (ص) گرفتار مشقتها و آزار و اذیت‌های سخت و طاقت فرسای مشرکین شدند و همچون سایر انبیای الهی مورد تهمت های فراوان قرار گرفتند، تا آنجا که او را مجنون خواندند. قرآن کریم در اینباره می فرماید: «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ * أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ»^{۱۵} (و کسانی که کفر ورزیدند گفتند: آیا شما مردم را آگاه سازیم از مردی که مدعی است هنگامی که بدنهای شما به کلی متلاشی گردید و استخوان های شما پوسید و خاک شد، بار دیگر آفرینش جدید و حیات تازه ای پیدا می کند؟ او یا به خداوند، دروغ و کذب نسبت میدهد و یا دچار جنون و دیوانگی گشته است. اما در واقع چنین نیست، بلکه کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند در عذابی سخت و در ضلالت و گمراهی عمیقی گرفتارند.)

3. آثار اعتقاد به معاد در حیات طیبه

3-1 معنا بخشیدن به زندگی

14. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، ج 5، ص 17

15. سوره سبا، آیه 7 و 8

3-6 پای بندی به دستورات دینی

«فردی که به جهان آخرت ایمان دارد از گناه و پلیدی دوری گزیده و به فضیلت و پاکی روی می‌آورد و اگر احیانا آلوده گردد به درگاه الهی استغفار می‌کند از این رو قرآن کریم یکی از صفات پرهیزگاران را ایمان راسخ به عالم آخرت می‌داند و مومنان را به پرهیزگاری سفارش می‌کند و وضعیت بهشتیان و دوزخیان را یادآور می‌شود که آنان با هم یکسان نبوده و فقط بهشتیان رستگار خواهند بود»^{۳۸} «اهل آتش و اهل بهشت با هم برابر نیستند و اهل بهشت رستگار و پیروزند»^{۳۹}.

اعتقاد به فانی بودن دنیا و همچنین اعتقاد به مقدمه بودن زندگی دنیا برای زندگی پایدار آخرت، به انسان نیرو و اعتماد زیادی می‌دهد و سبب می‌گردد که انسان به جای دل بستن به زندگی دنیوی و نعمتهای مادی این جهان آنها را وسیله برای زندگی بهتر در آخرت قرار دهد و با اطاعت از فرامین الهی سعادت اخروی خود را ضمانت نماید^{۴۰}.

«از عوامل مهمی که می‌تواند عقل را از اسارت هوای نفسانی رهایی بخشد و در نتیجه انسان موفق به رهبری و کنترل غرایض خویش شود، یاد معاد است که انسان را از پیروی هوا و هوس باز می‌دارد و غرایز سرکش انسان را مهار می‌کند و در پرتو مهار هوا و هوس، فضایل اخلاقی پرورش یافته و صفات پسندیده قوت می‌گیرند»^{۴۱}.

امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه یاد مرگ را اصلاحگر انسان و تربیت کننده روح بشر میدانند و می‌فرمایند: «به هنگام تصمیم بر کارهای زشت، مرگ را که نابود کننده لذت ها و قطع کننده آرزوهاست به یاد آورید»^{۴۲}.

38. ربانی گلیپایگانی، کلام تطبیقی، ص ۳۲۵.

39. حشر/ آیه ۲۰.

40. ممدلی، کامرانی، نقش معادباوری در استحکام خانواده، ص 83.

41. اسعدی، قرآن و مسئله معاد، ص ۲۲.

42. نهج البلاغه، خطبه ۹۹.

بنابراین فردی که اعتقاد به معاد دارد به انجام دستورات دینی که می داند خداوند آنها را وضع کرده، پایبند است و پایبندی به دستورات دینی راه رسیدن انسان به بهشت و دستیابی به حیات طیبه است.

3-17 ایجاد احساس مسئولیت

یکی از آثار ارزشمند ایمان به معاد، برانگیختن حس مسئولیت‌پذیری در اعماق وجود انسان‌هاست.

از دیدگاه قرآن، انسان موجودی مسئول و پاسخگوست، به این معنا که باید در برابر اعمال و رفتار خود پاسخ دهد. این احساس مسئولیت با اعتقاد به معاد در فرد شکل می‌گیرد و تمامی رفتارهای او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. انسان مؤمن، خود را در برابر هر کار و تصمیمی موظف به پاسخگویی می‌بیند و این مسئولیت را در برابر خداوند متعال احساس می‌کند.⁴³

قرآن کریم در آیات مختلف، مسئولیت‌پذیری انسان و حسابرسی اعمال او در روز قیامت را به او یادآوری می‌کند: «پس سوگند به پروردگارت که از همه آنها خواهیم پرسید از آنچه انجام می‌دادند»⁴⁴

نتیجه‌گیری

در نهایت، اعتقاد به معاد در اسلام نه تنها به عنوان یک اصل دینی، بلکه به عنوان یک عامل تحول‌آفرین در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان نقش بسزایی ایفا می‌کند. این باور به انسان‌ها کمک می‌کند تا در تمامی ابعاد زندگی خود به هدف‌مندی، مسئولیت‌پذیری و اخلاق‌مداری توجه کنند و از اشتباهات و گناهان دوری جویند.

43. حجت‌الله اردشیری لردجانی، امید فلاحی معاد و آثار اعتقاد به آن، ص ۳۳۷

44. حجر، آیه ۹۲ و ۹۳

معاد، به عنوان عاملی برای ترغیب به رفتارهای نیکو و پرهیز از فساد، انسان را به سوی کمالات انسانی سوق می‌دهد و باعث تقویت ارتباط فرد با خداوند می‌شود. علاوه بر این، اعتقاد به معاد نه تنها موجب اصلاح فردی می‌شود بلکه به ایجاد جامعه‌ای اخلاقی، عادلانه و مسئولیت‌پذیر نیز کمک می‌کند. در سطح اجتماعی، این باور می‌تواند بستری برای تقویت همبستگی، عدالت اجتماعی و رفع تبعیض‌ها ایجاد نماید. با توجه به پیچیدگی‌های دنیای معاصر و چالش‌های مختلفی که جوامع اسلامی با آن روبه‌رو هستند، تقویت و تعمیق باور به معاد در میان افراد جامعه می‌تواند به عنوان یک راه‌حل معنوی و عملی در جهت ساخت جامعه‌ای سالم و متعالی عمل کند.

برای تعمیق این باور در زندگی افراد، لازم است آموزه‌های معاد محور به شیوه‌ای جذاب و عملی در نظام تربیتی و فرهنگی جامعه به‌ویژه خانواده و مدارس تقویت شود. همچنین برگزاری جلسات معرفتی و استفاده از ظرفیت رسانه‌ها در ترویج آثار ایمان به معاد می‌تواند به تقویت این نگرش کمک کند.

منابع

قرآن

نهج البلاغه

اسعدی، علی رضا، قرآن و مسئله معاد، موسسه بوستان کتاب، چاپ سوم، 1394

تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم، و دررالکلم، دار الکتاب اسلامی، چاپ دوم، 1410ق

تهانوی، محمد علی بن علی، کشف اصطلاحات الفنون العلوم، بیروت، مکتبه لبنان ناشرون، چاپ اول، 1996م

جمشیدی، اسدالله، آثار فردی معاد از دیدگاه قرآن، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ اول،

1380

جوادی آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن کریم (فطرت در قرآن)، اسرا، چاپ اول، 1387

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات المفردات فی غریب القرآن، صادق، چاپ اول، 1387

ربانی گلپایگانی، علی، کلام تطبیقی (نبوت، امامت، معاد)، مرکز جهانی علوم اسلامی، چاپ اول، 1385

رنجبر، عشرت، آثار معادباوری در زندگی، ره توشه راهیان نور، 1395

سجادی، جعفر، فرهنگ علوم عقلی، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول، 1361

طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، بنیاد غلمی فکری علامه طباطبایی، چاپ پنجم، 1378

طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بیروت، دارالفکر، 1414 ق

طریحی، فخرالدین، مجمع البیان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ چهارم، 1387

طیب، سید عبدالحسین، اطیب البیان، فی تفسیر القرآن، سبطین، چاپ اول، 1393

علی ربانی گلپایگانی، کلام تطبیقی (نبوت، امامت، معاد)، مرکز جهانی علوم اسلام، چاپ اول، 1385

فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، طلیعه نور، چاپ اول، 1396

قریشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، 1378

لردجانی، اردشیری، امید فلاحی معاد و آثار اعتقاد به آن، انتشارات زائر، چاپ اول، 1390

مدمدلی، صدیقه، کامرانی، سمیه، نقش معادباوری در استحکام خانواده، ره توشه، شماره اول، 1399.

مسترحمی، سید عیسی، سلیمانی بابادی، عبدالرضا، نقش تربیتی معادباوری در استحکام نظام خانواده از منظر

قرآن، دو فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات قرآن و علوم، سال پنجم، شماره 9، 1400

مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بنگاه نشر کتاب، چاپ اول، 1360

مطهری، مرتضی، حکمت و اندرزها، صدرا، چاپ هجدهم، 1384

مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن (معاد در قرآن)، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، 1381